

Csicsay Alajos

Életképes marad-e a „marslakók” nyelve?

„A nyelv az életet tükrözi és vele együtt változik. (...) A nyelv élő valami. Olyan technikai eszmék hatnak rá, mint a könyvnyomtatás, és olyan állampolitikai eszmék, mint a nemzeti államé. (...) A magyar sokhúrú vonós hangszer... (...) Teljességgel kézenfekvő, hogy annak a számára, aki értelmet akar kihallani belőle, zavaró egy érzéssel megragadható szabályok alapján és szükség szerint improvizált nyelv hangalakja. Ezt az élményt nagyon szépen megfogalmazta egy amerikai fizikus, aki a három nagy magyar tudós, Teller Ede, Szilárd Leó és Neumann János munkatársa volt: Matematikai képességeik félelmetesek – mondta, de a legmeglepőbb dolog akkor történik, ha ezek hárman egyedül maradnak. Ebben a pillanatban egy titokzatos nyelvre váltanak át, és az az ember érzése, hogy marslakóknak kell lenniük.” (Lénárd Sándor: *Egy magyar idegenvezető Babel tornyában*. Typotex, Budapest 2003, 64, 51, 79)

Persze Lénárd nyelvi okfejtésével ma már lehetne vitatkozni, de hogy mégis miért tőle vettem a Simon Szabolccsal készített interjúmhoz az idézetet, remélhetőleg Szabolcs kérdéseimre adott válaszaiból kiderül. Ám előbb mondja el ő annak előzményeit, hogy miként jutott el a nyelvtudomány szociolingvisztikának nevezett ágához, amelynek nálunk ő is az egyik művelője.

■ Pedagóguscsaládból származom, édesanyám és édesapám is tanítók voltak a csilizközi Nyáradon, ahol testvéreimmel együtt fölnevelkedtünk. Sajnos, szüleinket korán elvesztettük, édesanyánkat még kisgyermekkoromban, hétévesen. Szüleink kollégái, egyben családi barátaink, a Miklós házaspár segítettek nekünk akkoriban sokat. Amennyire csak tudták, igyekeztek enyhíteni az édesanyám halála okozta tragédiát. Egy-egy alkalommal, ha összejöttünk, sokat beszélgettek velünk, gyerekekkel is, édesapámmal pedig főleg a szakmáról esett sok-sok szó. Így szinte belenőttem a pedagógusmesterségbe, és viszonylag hamar, a gimnázium második évfolyamában már eldöntöttem, hogy az érettségi után humán pályára megyek.

Bátyám, Simon Barnabás és felesége, Anna is pedagógus. Ha találkozunk, nem lehet, hogy arról ne beszélgetnénk, amiben élünk, a pedagógiáról. Ilyenkor természetesen szó esik a módszerekről is. Bátyámnak kiváló humora van, s ezt kamatoztatja a tanításban is. Nem tagadom, hogy

gyakran inspirálok tőle. A humor egyszerűen kell. Nővérem, Nagy Beáta, a „szülőfalunkban” óvónő. Az ő elhivatottsága példaértékű számomra. Az alapiskola elvégzése után a lévai óvónőképzőbe jelentkezett, de nem vették fel; rajzból nem felelt meg a tehetségvizsgán. Jó tanuló volt, már kislány korában eltökélte, hogy óvónő lesz, ezért átmeneti megoldásként gimnáziumba kezdett járni. Az első évet Dunaszerdahelyen végezte el, majd különbözeti vizsgát tett, és átlépett Lévára a képzőbe, azon az áron is, hogy e város messze esett a családi fészektől. Internátusban kellett laknia, újból környezetet váltania, és beilleszkednie egy újabb közösségbe.

A családban még számos szakmabeli van, például édesapám testvérei közül kettő is az, a nagynénéim és az unokatestvéreim között is találhatók olyanok, akik e pályát választották. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a lányaim is „megfertőződtek”. Az idősebbik, Krisztina, magyar-angol szakos tanár, Judit pedig alkalmazott pszichológiát végzett a pozsonyi Comenius Egyetemen.

■ **Hogyan emlékszel vissza gyermek- és ifjú éveidre?**

■ Az alapiskola első öt évét a falunkban végeztem el, hatodiktól pedig Csilizradványra, a központi iskolába jártam. Én mint tanítógyerek, alapvetően szerettem a pedagógusokat. Sokan mondják, hogy szép a kézírásom, ezt a már említett Miklós tanító néninek – nekem csak Annuska néni – köszönhetem. Végtelen türe-

lemmel és szeretettel volt irántunk. A felső tagozatban mély benyomást tett rám Szabó Mihály András, a magyar-tanárom. Kiválóan megalapozta későbbi tanulmányaimat, ugyanakkor kellően szigorú és következetes volt velünk. A gimnáziumot Pozsonyban végeztem el, a Duna utcán. Itt még oktattak olyan tanárok, akik a szüleimet is tanították. Egyébként több egykori gimnáziumi tanárommal is szinte baráti a kapcsolatom. A gimnáziumban a Kulcsár házaspár volt a két magyartanárom. Sokat köszönhetek Zsuzsannának, azt hiszem, az ő és a férje, Kulcsár Tibor költő élményszerű óráinak hatására választottam magam is a magyar szakot. Még ide tartozik, hogy eredetileg újságíró szerettem volna lenni, de egy véletlen folytán abban az évben nem felvételizhettem magyar-újságíró szakra. A következő évben viszont egy „vargabetűvel” már magyar-szlovák szakra jelentkeztem, és felvételt is nyertem a Comenius Egyetemre Pozsonyban. A kieső évben viszont a könyvtárosi középiskolában, Pozsonyban elvégeztem a könyvtárosi szakot.

■ **A sikeres államvizsga letétele után hol kezdte el tanítani?**

■ Pályámat az egykori Dunaszerdahelyi Mezőgazdasági Középiskolában kezdtem. Innen tértem vissza két év után a Comenius Egyetem magyar tanszékére, tanársegédnek. Szép emlékekkel gondolok vissza a középiskolai tanári időszakomra is, mert Dunaszerdahelyen ideális körülmények között dolgozhattunk.

■ **Egyetemi oktatóként miért éppen a nyelvészetet választottad?**

■ Egyetemi hallgató koromban tettett meg a nyelvészet, kiváló tanárainknak köszönhetően. Tartottunk a szép emlékű Jakab István tanár úr szigorától, de nekem a tanulás miatt soha nem volt problémám, neki sem gyűlt meg a baja velem, sőt egyre inkább megnyerte tetszését, hogy jártas vagyok a nyelvi kérdésekben, a helyesírásban, mondatelemzésben, nyelvhelyességben. Szabómihály Gizellától is rengeteget tanultam, például az összehasonlító nyelvészet tárgyköréből, és később Zeman Lászlótól főleg stilsztikát; ő is megerősített abban, hogy megbízható nyelvi ismeretek nélkül a szépirodalmat sem fogadhatjuk be igazán. Tán ezért is, a stilsztikát módfelett megkedveltem. A szlovák tanszéken is elismerésre méltó indítást kaptam ez irányban. Miloslav Darovec professzor úr világította meg számomra a nyelv rendszervoltát, és igazán élveztem Jozef Mistrík professzor úr előadásait is. Annakra megragadott a szlovák nyelvtan egzaktága, hogy Darovecnél írtam először tudományos diákköri dolgozatot – szlovák nyelven. Tulajdonképpen ekkor kezdtem el foglalkozni a sajtónyelvvé is. Később ebből a témából írtam a doktori (PhD) disszertációm, a szlovák-magyar összevető szempontot érvényesítve. Vagyis a sajtó nyelve, a publicisztikai stílus volt az első szűkebb szakterületem. Később ez kibővült néhány más dologgal; foglalkozni kezdtem újabb nyelvpolitikai kérdésekkel, s ezenkívül főleg anyanyelvi tantárgy-pedagógiával is.

■ **Mennyire tudod összehangolni az oktatást és a kutatómunkádat? Milyen nyelvészeti szempontokat kutatasz és követsz?**

■ Az oktatást és a kutatómunkát kénytelen vagyok összehangolni. Sokféle nyelvészeti diszciplínában adtam, adok elő, és tudatosan törekszem arra, hogy a kutatásaimmal erősítsem az oktatói tevékenységemet. Az általam oktatott diszciplínák megfelelően tág teret kínálnak a kutatásra, így ötletekből, tervekből nem fogyok ki. Annak, hogy nyelvtörténeten, nyelvjáráskutatáson kívül szinte mindent tanítottam, megvan az a haszna, hogy jó rálátásom lett a nyelvészetre, nem bánom igazán, hogy nem csak egy szűk területre specializálódtam.

■ **A nyelvészetben vannak bizonyos irányzatok. Ezek képviselői között**

viták zajlanak. Te melyik „vonalhoz” próbálsz igazodni?

■ Amikor én a szakmába kerültem, érdekes helyzetbe csöppentem bele. Épp akkor zajlott egy paradigmaváltás a nyelvészetben. Hazai, azaz szlovákiai viszonylatban is megerősödött a szociolingvisztika, illetve ezen belül a kétnyelvűség-kutatás, amelyre korábban objektív okokból nem nyílt lehetőség. Az anyaországi kutatók nem foglalkozhattak behatóan a határon túli magyar nyelvhasználattal. Amikor viszont a rendszerváltás után ez lehetővé vált, érthető módon elvi vitákat váltott ki, ami véleményem szerint a nézőpontok különbözősége mellett generációs nézetkülönbségekből is adódott. Mi a hagyományos leíró nyelvészetben nőttünk föl, viszont reagálnunk kellett a rohamosan változó helyzetre. Elsősorban meg kellett ismernünk a fennálló kétnyelvűség módszeres tudományos kutatását. A kor, amelyben élünk, megkövetelte ezt. Beláttuk, hogy a létező kétnyelvűséget nem lehet egyszerűen csak nyelvművelői szempontból tárgyalni, hanem egy kurrens, modern tudományos irányzat keretében, a *szociolingvisztikáéban* célszerű.

■ **Tagadhatatlan, hogy minden tudomány (a nyelvtudomány is) csak úgy képes tovább haladni, ha új eredményeket képes felmutatni (modernizálódni?). Ugyanakkor vannak régi szabályok, amelyeket figyelmen kívül hagyni nem tanácsos, vagy akár még káros is lehet. Neked mi a véleményed erről?**

■ Egyetértek azzal, hogy minden előzőleg elért eredmény érték, mint ilyen, továbbhagyományozandó, viszont megőrizve azt, meghaladni is szükséges. Én azt gondolom, hogy a korábbi időszak hazai nyelvészeti tudományos kutatási eredményei is értékek, így nem lehet őket figyelmen kívül hagyni, de egy részük – gondolok épp a nyelvművelésre – integrálható más tudományos diszciplínákban.

■ **Ti (szlovákiai magyar nyelvészek) nagy kihívásoknak vagytok kitéve a nyelvkeverés, helyesebben a szüntelen nyelv-, azaz kódváltások miatt. Tapasztalatom szerint alap- és középiskolában ez rengeteg gondot okoz nemcsak a magyar szakosoknak. Nem áll fenn annak a veszélye, hogy áthidalhatatlan szakadékok jöhetnek létre az anyaországi és a határon túli magyarok nyelvhasználata között?**

■ Nem azért vagyunk nagy kihívásoknak kitéve, mert egyféle nyelvkeverés tapasztalható a térségünkben. Pontosabban amiatt is, de nem azért, mert azt gondoljuk, hogy ez ellen a kisebbségi helyzetben egyébként természetes jelenség ellen harcot kellene folytatnunk. A kihívás a tekintetben igaz, hogy például a kódváltás, az, hogy az egyes nyelvhasználati színtereken való nyelv választás milyen tényezőktől függ, illetve milyen szabályok szerint történik az általam említett kódváltás, egyáltalán milyen a szlovákiai magyarok kódkészlete, hogyan színezi azt meg a többségi nyelv, a szlovák – valóban nagyon összetett kérdések. Tény és való, nagy kihívást jelent a kutatásuk. Az iskolához pedig úgy kapcsolódik e problémakör, hogy a pedagógusoknak feladatuk minél tudatosabbá tenni a tanulók nyelvhasználatát, vagyis azt, hogy ismerjék fel, mikor milyen nyelvi helyzetben vannak, milyen nyelvváltozatok közül választhatnak ezekben, s hogyan célszerű választaniuk. Továbbá az is, hogy milyen sajátosságai vannak a különféle nyelvváltozatoknak, és miként lehet hatékony a kommunikációjuk.

■ **Lénárd Sándor az említett könyvében írja azt is, hogy „... korunk a nyelvhalál kora”. Példákkal bizonyítja, hogy a dél-amerikai portugál nyelv a 20. századi soknyelvű bevándorlók miatt hányféleképpen divergálódott. Nem ez történik velünk, határon túli magyarokkal is?**

■ E kérdésed arra irányul, hogy lehetséges-e egyféle nyelvi különfejlődés anyaországi és esetünkben szlovákiai magyar viszonylatban. Azt hiszem, nem kell attól tartanunk, hogy többféle magyar nyelvre kell majd lefordítani bizonyos irodalmi műveket. A kódkészletre irányuló nyelvi tervezői, újabb szakkifejezéssel nyelvmenedzselői tevékenységre azonban mindig szükség van. Ez viszont teljesen más jellegű, mint a szlovakizmusok elleni küzdelem. Minden szakember egyetért abban, hogy a különféle szakterületek terminológiája egyértelmű kell, hogy legyen. Ebben nem fordulhatnak elő nagy különbségek Magyarországon és nálunk, hiába élünk az államnyelv árnyékában. Ennek ma már megvan a lehetősége is, hiszen intenzív kapcsolatban állunk az anyaországgal, következésképpen a nyelvi határtalanítás programja ezt is jelenti. Ugyanakkor be kell lát-

nunk, hogy a nyelvi érintkezés következtében létező nyelvi alakulatok, ha tetszik, szlovakizmusok kiirtása minden nyelvhasználati szinterről reménytelen dolog. Ez nem divat vagy szimpátia kérdése, hanem egyszerűen ilyen nyelvi valóságban élünk. Nyelvészeti közhely, hogy a kétnyelvű beszélő nyelvhasználatát első vagy anyanyelvében, és második vagy további nyelveiben is más, mint az egynyelvű beszélőké. De ez nem azt jelenti, hogy rosszabb, hanem azt, hogy más. A lényeg valóban az iskolai oktatáson múlik, azon, hogy a tanulóknak mindezt tudatosítsuk, és természetesen, hogy a különféle beszédhelyzetekhez rugalmasan alkalmazkodó nyelvhasználókká neveljük őket. Ekkor fogják helyesen használni a nyelvet, nem akkor, ha igyekeznek annak minden körülmények között a standard, ha tetszik, a szlovakizmusoktól mentes változatát használni. Erre egyébként képesek is, egyik cikkemben úgy fogalmaztam, hogy nyelvileg életképesek vagyunk.

■ **Remélhetőleg helyénvaló a véleményed, ám azért, hogy ez így is maradjon, keményen meg kell dolgozni, és nem elég csak az elhatározás. Tagja vagy a Gramma Nyelvi Irodának. Kik vesznek részt a munkájában, és mi célt szolgál az iroda?**

■ Kezdetektől tagja vagyok a Gramma Nyelvi Irodának. Rajtam kívül még Szabó Mihály Gizella, Lanstyák István, Misad Katalin, Vančóné Kremmer Ildikó és Menyhárt József nyelvészek, illetve egy ideig, amíg ki nem költözött Magyarországra, Pintér Tibor kollégánk is az volt. Az iroda célja tömören összefoglalva: elsősorban az, hogy segítse a szlovákiai magyar beszélők közösség magyar nyelvhasználatát, enyhítse a nyelvhasználati kapcsolatos gondjait. Az irodát Szabó Mihály Gizella és Lanstyák István még azelőtt megálmodták, mielőtt megalapítottuk. Az a tevékenység, amelyet folytat, a *nyelvi tervezés* elméleti keretében történik, újabb műszóval, a *nyelvi menedzseléssel* jelölhető meg. A gyakorlati nyelvi tanácsadáson túl nagyon sokrétű tevékenységet fejt ki az iroda, természetesen tudományos kutatással is foglalkozik, illetve az elmúlt évtizedben több tudományos konferenciát, egyéb szakmai találkozót rendezett. Ezen a helyen azonban még csak kísérletet sem tennék az eredményeinek összefoglalására, mert túlfeszítené e beszélgetésnek a kerete-

it. Mégis példaképpen hadd említsem meg a *Tanulmányok a kétnyelvűségről* című sorozatot, amelynek már az ötödik kötete is napvilágot látott, vagy a *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről* című, illetve a 2011-ben közreadott reprezentatív kiadványt, a *Nyelvet*, amely a *Magyarok Szlovákiában* sorozat VII. köteteként jelent meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet gondozásában. Szerkesztői Szabó Mihály Gizella és Lanstyák István. Az iroda bekapcsolódott a Termini Kárpát-medencei Kutatóhálózatba is, és dolgozik a már említett nyelvi határtalanítás programján. A kutatóhálózat utóbbi évtizedbeli tevékenységét szintén egy reprezentatív kötet foglalja össze. A legnagyobb probléma azonban az, hogy az iroda munkatársai kivétel nélkül nagyon sokrétű tevékenységet folytatnak, vezető beosztásban dolgoznak munkahelyükön, vagy néhányan, köztük én is, más területen elfoglaltak, s emiatt sajnos, nem jut elég időnk a Grammára.

■ **Még milyen szakmai intézmények, társaságok munkájában vettél, illetve veszel részt?**

■ Alelnöke voltam az egykori Szlovákiai Magyar Oktatási Fórum nevű szakmai szervezetnek (sajnálom, hogy feloszlott), bekapcsolódtam a Katedra Társaság munkájába, és az azóta szintén megszűnt, pozsonyi székhelyű Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoportnak is tagja voltam. Ezt a kiváló kutatókból álló szakmai csoportot mind a mai napig igen nagyra tartom, igazi szaktekintélyek alkották, nemcsak nyelvészek, hanem egyéb társadalomkutatók is, például szociológusok, történészek. Tagja vagyok a magyar és a szlovák nyelvtudományi társaságnak, az MTA köztestületének, a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanácsnak és alelnöke a dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulásnak. Igyekeztem, illetve igyekszem megfelelni az ezen szervezetek tagságából adódó különféle feladatoknak, legyen az konferencia-elnöki tisztség, konferenciaszervezés, előadások megtartása vagy állásfoglalások elkészítése.

■ **Milyen munkáid jelentek meg nyomtatásban, és mely szaklapokban publikálsz?**

■ Eddig két önálló könyvem jelent meg, a *Nyelvi szondázások* és a *Nyelvi tallózások* a Liliium Aurum és a Nap Kiadónál. Az előbbi egyfajta összegzése munkásságomnak, kü-

lönféle témák találhatók meg benne: nyelvpolitika, sajtónyelv; mindegyik írás azonban a szlovákiai magyarok kétnyelvűségének különféle vonatkozásait tárgyalja. A másik könyvem ugyanezt a témát taglalja, néhány más jellegű írással kiegészítve; van benne szövegtani tanulmány, recenziókat és rövidebb nyelvi ismeretterjesztő írásokat is belefoglaltam, főleg a Szlovák Rádió magyar adásának, a Pátriának, Anyanyelvünk rovatában elhangzott előadásaimból. Tudniillik, az említett műsorba is bedolgoztam, 1999-től 2007-ig, amíg az meg nem szűnt. Lanstyák Istvánnal társszerkesztője voltam az első két *Tanulmányok a (magyar-szlovák) kétnyelvűségről* című kötetnek és két másik nyelvészeti tanulmánykötetnek is szerkesztője vagyok. Egyik – épp most jelent meg – a komáromi tanácsközelemző konferenciánk anyagát tartalmazza; továbbá Zeman László két nemrégiben megjelent könyvét is magam szerkesztettem. Ezen kívül társszerzője vagyok egy középiskolai magyartankönyvnek, és több tucat tanulmányom jelent meg gyűjteményes kiadványokban, szaklapokban; van például román, angol és természetesen több, szlovák nyelven megjelent dolgozatom is.

■ **Szakismereteidet (tudásodat) ki(k)nek tudod továbbadni?**

■ Egyetemi oktatóként minden erőmmel arra törekszem, hogy az ismereteimet hatékonyan közvetítem a mindenkori hallgatóknak, illetve a fiatalabb kollégáknak, hiszen karunkon, a Selye János Egyetem Tanárképző Karán doktoranduszképzés is folyik, s a hallgatók között van olyan, akinek én vagyok a témavezetője. Nagyon örülök, ha tehetséges fiatalokkal találkozom, mint amilyen a Kazinczy-érmes, illetve az egyetemi tudományos diákköri konferencián győztes hallgatóm is.

■ **Ha akad szabadidőd, mivel töltöd el?**

■ Amióta az eszemet tudom, sportolok; focizok, futok, de szívesen biciklizek, teniszezek, úszok. Ezenkívül hobbikertünk van, na meg persze, nem utolsósorban, Almi kutyánk is. A sportok közül a foci egyelőre még stabil, a többit alkalomszerűen űzöm, mikor hogy sikerül.

■ **Teljék hát, miként a munkádban, e foglalatosságaidban is a lehető legtöbb örömed!**